

13. kapitel. Forfatterskabet i 1920'erne

Mulds kud I-III

Det var tidligere mere almindeligt end i dag, at en forfatter i levende live overtalte sit forlag til at udgive sine samlede værker eller sine samlede værker inden for en bestemt genre, for eksempel digte eller romaner. I 1918-1919 udkom således Jeppe Aakjærs dengang *Samlede Værker* i otte bind, og 1921 Johan Skjoldborgs *Romaner og Fortællinger* i fire bind. Sådanne udgaver var populære blandt forfatterne, da de foruden prestige gav nye indtægter, uden at der skulle skrives nye bøger. Nexø fik aldrig sine samlede værker udgivet på dansk, men de udkom i otte bind 1926-1931 på hans tyske hovedforlag Albert Langen i München og samtidig hermed i en billig-udgave på Büchergilde Gutenberg i Berlin. Senere kom de på Dietz Verlag i Østberlin 1947-1960 og endelig på russisk i ti bind 1951-1954 på Moskvaforlaget Goslitizdat.

Men i det mindste fik Nexø i 1922 overtalt sit danske forlag Aschehoug til at udgive sine samlede fortællinger. Om denne udgivelse rådførte han sig med K.K. Nicolaisen:

Jeg har tænkt at ordne dem i I. Bind Proletar-noveller og hvad dermed i Forbindelse staar. II. Bind Bondenoveller [...] III. Bind Kysten (Barndommens) og paa Langfart (hvorunder jo saa meget kan gaa ind, Rejsenoveller f. Eks. ("Dybhavsfisk") og mere fantastiske do.) Ogsaa et og andet Arbejde der ikke just er en Novelle, men

Omslaget af Digte med tegning af Anton Hansen.

heller ikke Artikel "Vesterbro" f. Eks. Dog er jeg i Tvivl om meget [...] og kunde godt lægge Beslag paa din Viden og Indsigt i flere Dage. [...]

Hvad siger du til at jeg har tænkt at ordne Novellerne i hvert Bind for sig kronologisk. En Ordningsslinje skal der jo helst [være], og min Kone foreslaar at gruppere dem efter Indhold, saaledes at Stemning tar Stemning i Haanden. Men det med Tidsfølgen tiltaler mig mere. Hvad mener du?¹

Nicolaisen svarede, at han

synes absolut om den kronologiske Orden. Ja, jeg vilde næsten sige, at det var morsomst om Du ordnede alle Novellerne efter Tidsfølgen og blandede paa den Maade Proletar-, Bonde-, Rejse- og andre Noveller mellem hverandre. For den, der tager de tre Bind Noveller i Haanden og læser Bøgerne fra Ende til anden i Løbet af kort Tid, vil det have den største Interesse at følge dig fra Begyndelsen til den sidste Novelle.²

Nexø tilsluttede sig straks Nicolaisens "Raad, der var som et Colombus Æg – selvindlysende",³ og bøgerne udkom nu i tre bind 1922, 1924 og 1926, kronologisk ordnede med den fælles titel *Mulds kud*, og således at det efter hver fortælling oplystes, hvornår den var tilblevet (i tilfældet "Lotterisvensken" dog hvornår Nexø gerne ville have læseren til at tro, den var tilblevet, nemlig i 1894).

Mærkværdigvis fik Nexøs øjeblikkelige og uforbeholdne tilslutning til Nicolaisens forslag om en kro-

I Skumringstimen.

Mørket over Jorden famler.
Kun af Lyd et Blad, der skælver;
kun af Dag det Skær, der samler
sig og Solens Nedgang hvælver.

Kun et Sind, et kvalt, der hæver
lydløst i sin sidste Gløden — — —
Og en Skumringstanke svæver,
hvor et Hjerte sank i Døden.

— 21 —

Fra samlingen Digte, 1926.

logisk ordnet udgave ingen indflydelse på den tyske udgave af hans fortællinger, som fulgte i årene efter den danske.⁴

Nexøs usikkerhed med hensyn til, hvorledes hans kortprosa bedst kunne grupperes, afspejler det forhold, at den spænder over så mange forskellige genrer: noveller, fortællinger, erindringer, rejseskildringer, anekdoter, skipperskrøner, causerier, skitser, eventyr, legender, lignelser, allegorier og blandings-

former heraf. Det har igennem årene voldt ikke blot forlagene og Nexø selv, men også litteraturhistorikerne vanskeligheder at forholde sig til denne mangfoldighed.⁵

Med få undtagelser indeholdt *Muldsken* I-III optryk af samtlige de 73 fortællinger, som Nexø på daværende tidspunkt havde ladet optage i bogform, og det havde været hans mening, at bøgerne skulle have båret undertitlen *Samlede Fortællinger*.

Uden at konferere med forfatteren strøg forlaget imidlertid denne undertitel, ifølge Nexø ”for at bilde Læserne ind at det var en ny Bog.”⁶ Og forvirringen (som består endnu i dag)⁷ blev fuldstændig, da andre læsere omvendt troede, at det kun drejede sig om optryk af *Muldskeud*, første og anden samling fra 1900 og 1905.

Salget af *Muldskeud* I-III gik knap så godt som forventet. Aschehoug søgte derfor inden udgivelsen af det sidste bind i 1926 at fremme salget ved sideløbende med bogudgaverne at udsende en subscriptionsudgave i seksten hæfter a overkommelige 1,50 kr. Og hér efterkom forlaget Nexø's ønske om undertitlen *Samlede Fortællinger*.⁸

Digte

I 1926 udgav Nexø sin eneste digtsamling, *Digte*.⁹ Aschehoug havde ladet bogen sætte og trykke smukt på godt, tungt papir. Nexø havde inddelt bogen i de seks afsnit ”Grøn Ungdom”, ”Landskab”, ”Rekonvalescens”, ”Viser”, ”Under Tiden” og ”Af Kampen”.

De tematiserende overskrifter kan ikke skjule, at det er en retrospektiv og ujævn samling. En stor del er skrevet i forfatterens tidligste poetiske raptus, i Askovårene og under den første rejse til Syden 1894-1896. Flere havde boet i Nexø's skrivebordsskuffe i mere end tre årtier og blev nu trykt for første gang.

Samlingen åbner med ”Retur”, uden tvivl fordi Nexø følte sig lyst i finlitterært, lyrisk kuld og køn med parentesens: ”(Trykt i ’Taarnet’ 1895).”

Dette og andre tidlige digte har en gammeldags, regelmæssig strofeform, enderim og et ofte bevidst

arkaiserende ordvalg: ”I Dønningers Følge et Havbleg [havblik] kom”.¹⁰ Flere lagde sig i forlængelse af folkevisetraditionen, således ”Bedstes Spindeviser” (normalt kaldet ”Dittes Spindeviser”) fra *Ditte Menneskebarn* og den tidlige ”Folkeviser. (Efter et spansk Motiv)”.

”Dans” var blandt digtene fra højskoletiden; det tematiserer flirten, den antydede erotik under et ungdomsbal:

[...]
Gennem Kædens varme Hænder
skjulte Haandtryk mod mig brænder;
men af alle ét jeg kender
mere blodvarmt, mere ømt

end de øvrige tilsammen!
Og trods hvide Brysters Brammen
hendes Barm i trofast Flammen
indfrir alt, hvad jeg har drømt.¹¹

”Trofast flammen” er en anstrengt og noget selvmodsigende metafor, som nok har sin rod i lige dele rimnød og erotisk forlegenhed. Tilsvarende står den udkårnes påståede ’blodvarme’ i nogen modsætning til hendes afseksualiserede ’barm’. Endnu overvågede Bjørnson lystighederne, så de ikke gik for vidt. Så er der mere sammenhæng, vitalisme og uforstilt begær i den senere ”Indvielse”, første gang trykt i 1919.¹²

[...]
Og dine Jomfrubryster, som aander tungt af
Lykke
imens de, kært og dulmende, mit Hoved luller
ind –

mod dem vil ganske varsomt jeg mine Læber
trykke,
indtil dit Øje dugger og det spirer i dit Sind.

[...]

Saa kysser jeg dit Skød, denne Livets dunkle Kilde
som indtil nu har mumlet saa dulgt sin rige Sang!
Jeg kysser – og velsigner den Godheds Gud som
vilde
at just ved mig saa herligt den frem i Dagen
sprang.¹³

”Aftenfred. (Stranden ved Rønne)” er trykt første gang i 1909.¹⁴ Det sætter havnens arbejdere ind i en kosmisk natursammenhæng, som de næppe selv ænser. Digtet lever i kontrasten mellem de forjættende og farverige naturbilleder over for de grå arbejdere og deres hårde arbejdsdag. Det har en ironisk social brod, men er lavmælt og uden påtrængende program.

[...]

Tungt er deres Traad, og Broen stønner
under deres Træskotakt;
Solen med sin sidste Glans forskønner
deres slidte Arbejdsdragt.

Vægtigt faldt i Takt med Havets Dønning
deres drøje Hammerslag;
Aftenguldet faar de i Belønning
for den trølse Arbejdsdag. – –

[...]

Hvidlig graa slaar Røgen mod den dunkle
Himmel fra hver ringe Vraa,
og i Øst jeg ser en Stjerne funkke
paa en Baggrund mørkeblaa.¹⁵

Også den fortørnede ”Vaadesang. (Ved anarkisten Sophus Rasmussens voldsomme Død)” og gendigtningen fra spansk af Esproncedas lange ”Bødlen” er med. I disse store digte, præget af drama snarere end af lyrisk stemning, forholder Nexø sig frit til de klassiske metriske krav om rim og rytme.

Samlingen rummer endelig ”Dagsang”, som var skrevet på bestilling af Jeppe Aakjær til brug ved den årlige folkefest på hans gård Jenle grundlovsdag den 5. juli 1914. Det er en lys og fortrøstningsfuld kampsang, der ikke kunne være skrevet efter udbruddet af 1. Verdenskrig blot en måned senere. Første strofe lyder:

Snart er Dagen inde,
Gryet bringer Bud.
Sliddets Mand og Kvinde
træd i Morgnen ud!
Som paa fjærne Strande
stiger Sol af Sky,
løft af Nattens Vande
jer en Verden ny!¹⁶

”Dagsang” var skrevet på J.P.E. Hartmanns klassiske melodi til Johan Ludvig Heibergs ”Snart er Natten svunden” fra 1840. ”Dagsang” skulle blive det eneste af Nexøs digte, der fik nogen større udbredelse som sang, idet den løbende er blevet medtaget i Arbejdernes Oplysningsforbunds *Arbejdersangbogen* (første udgave 1926), hvor den fik sin egen melodi af Oluf Ring.¹⁷

Aakjær sendte Jenlefestens sangark til Nexø med besked om, at ”Dagsang” var ”den, der blev sunget bedst”.¹⁸ Det andet bestilte digt på sangarket var Thøger Larsens ”Danmark, nu blunder den lyse

Nat”, som siden er blevet sunget ved alle Jenlefester.

Digte er den eneste af Nexøs bøger, der ikke er oversat til og udgivet på noget fremmedsprog.

Midt i en Jærntid

Denne bonderomans titel stammer fra Jonas Lies *Sang for Norden*, en fredssang skrevet i 1869 til det skandinaviske studentermøde i Christiania (Oslo). Første strofe lyder:

Midt i en Jærntid, der ikkun tror
den Magt, som Vaabnene vinder,
Du ligger roligt, Du høie Nord!
i Aandens Sollys og skinner;
din Storhed er ei Guld og Pragt
og ei Kanoners Torden, –
Du er en stille Verdensmagt
for Hjertets Sag paa Jorden.

Hermed viser Jonas Lie hen til det grundtvigske tema, som også ligger bag Nexøs *Pelle Erobreren*: Danmarks (hos Lie: Nordens) opgave er at vise verden et samfund, hvor mildheden, kærligheden, hjerteligheden er rådende. Men ironisk var det, da Henrik Pontoppidan afsluttede sin sidste roman, *Mands Himmerig*, der udkom to år før *Midt i en Jærntid*, ved at lade netop dette vers af Jonas Lie citere ved begravelsen af den stridslystne magister Niels Thorsen.

Også hos Nexø er henvisningen til Lie ironisk: Ikke mildheden, men griskheden prægede under 1. Verdenskrig Danmark. Tobindsromanen *Midt i en Jærntid* skildrer sammenstødet mellem gammel, grundtvigsk kultur og liberalistisk økonomisk spekulation inden for danske bondemiljøer i den samme periode

som Pontoppidans roman fra det borgerlige hovedstadsmiljø, det vil sige tiden før og under 1. Verdenskrig.

Midt i en Jærntid genoptog desuden et generations-tema fra Johan Skjoldborgs bonderoman fra 1904, *Bjærregaarden*. Skjoldborgs roman havde skildret tre generationer af landboere, hvor bedstefaderen Gammel-Jens repræsenterede den oprindelige grundtvigianisme og højskolevækkelse, mens sønnen Kræn Bjerre var den moderne, dygtige, men også selvtilfredse andelsbonde, og sønnesønnen Unge-Jens, der sammen med den stedlige mejerist, som var Skjoldborgs talerør, repræsenterede de ny sociale idéer, men var i alliance med Gammel-Jens.¹⁹

Vi genfinder denne personkonstellation i *Midt i en Jærntid*, hvor den sættes på spidsen. Her er den dygtige, men menneskeligt overfladiske og rodløse Jens Vorup kommet udefra til landsbyen og har giftet sig med Marie, datter af den grundtvigske bonde Gamle Ebbe Fisker. Marie og Jens Vorup overtager ved giftermålet slægtsgården efter Ebbe. Maries bror Niels Fisker er socialist og sortlistet skolelærer, og han fungerer som forfatterens talerør.

Marie Vorup er spændt ud imellem betagelse af og loyalitet over for sin dygtige og praktiske mand på den ene side og et sværmerisk minde om en ungdomsforelskelse fra et højskoleophold på den anden side. Imellem disse hovedpersoner møder læseren repræsentanter for ryggesløs kapitalspekulation under 1. Verdenskrig, for en nedslidt og kraftsløs højskolebevægelse, og for den Pinstrup'ske bondekultur i skikkelse af pastor Vraa – en parodi på forfatteren Jakob Knudsen.

Jens Vorup deltager efterhånden energisk og med økonomisk held i spekulatjonen og ophører med at interessere sig for praktisk landbrug; men han bliver selv offer for et svindelnummer, der nær koster familien slægtsgården. Han og Marie glider fra hinanden, og til sidst forlader han hende og gården. Overraskende, men levende og menneskeligt løfterig er persontegningen af Jens Vorup, da han til sidst står klædt af og ubemidlet, men med åbent sind begiver sig ud i verden.

Nexø havde tænkt sig *Midt i en Jærntid* som et forsvaret for de klassiske grundtvigske værdier, men også som et aktuelt politisk angreb på den siddende, stærkt reaktionære Venstre-regering med Thomas Madsen-Mygdal som statsminister. Denne regering gik imidlertid af, kort før romanen udkom.

I grundtvigske kredse var modtagelsen hård. Typisk var valgmenighedspræsten Oscar Geismars anmeldelse i det radikale *Fyns Venstreblad*: Nexø havde ”i denne Bog villet nedgøre det grundtvigske Danmark”, men på grund af hans ”anselige Ukendskab til Emnet” var det ikke lykkedes ham.²⁰ *Kristeligt Dagblad* satte trumf på ved at kalde bogen blasfemisk; den

aander fra første til sidste Blad et brændende Had til den grundtvigske Bonde og den grundtvigske Kristendoms Resultater hos ham, og [...] alle Kristne i Landet burde rejse sig og gøre Indsigelse. Forf. [...] synes [...] aldeles ude af Stand til at se med menneskelig Forstaaelse paa andet end sine egne. [...] Bogen er raa i sine Udtryk [...] ingen, i hvem der endnu er lidt Kristendom tilbage [...] kan se bort fra de ret talrige Gudsbespottelser [...]. Haarene maa rejse sig paa Hovedet af en-

hver, der endnu har nogen Ærbødighed for Skriften. [...] Forf. er en Spotter overfor det, han ikke har det fjerneste virkeligt Kendskab til [...].²¹

og så videre. Inden for højskolebevægelsen blev bogen forsvaret af de to indsigtfulde kendere af Nexøs forfatterskab Johan Borup og Jørgen Bukdahl, som imidlertid var for marginale til at kunne vende stemningen.²² På venstrefløjen var meningerne delte. Hans Kirk og Otto Gelsted fandt bogen mislykket, mens Oscar Hedberg forsvarede den i *Social-Demokraten*.²³

Midt i en Jærntid fik en langt bedre modtagelse i Tyskland, hvor dele af den foregår, end i Danmark. *Im Gottesland*, som den tyske titel blev, udkom straks i 1929. Der blev i Tyskland lagt mærke til den varme, hvormed Nexø skildrede den tyske almue og den gammeldags tyske bonde, som Jens Vorup møder på et par rejser i bogens slutning. Disse passager er præget af Nexøs kendskab og kærlighed til de førindustrielle almuefællesskaber.

Tyske læsere havde dog vanskeligheder med at forstå det særligt danske tema, grundtvigianismens degeneration. Bedst gik det, når Nexø selv på sine foredragsturnéer læste op af romanen og i tilknytning hertil fortalte om sin ungdom i grundtvigske miljøer og om sin opfattelse af grundtvigianismens kerne. Det var under overvejelse at forsyne den tyske udgave med et forord eller lignende med en baggrundsredegørelse. Nexø var imod, da han mente, at en roman burde kunne tale for sig selv.²⁴

De sorte Fugle

Efter hjemkomsten til Danmark skrev Nexø i oktober 1930 til K.K. Nicolaisen:

Jeg er i Øjeblikket travlt optaget af at gøre den lille Bog ”De sorte Fugle” (Noveller) færdig til Udgivelse i Sverrig, Holland og Tyskland; mest kniber det med at faa den ordentlig ud paa Dansk, da Aschehoug ligefrem skambyder mig; saa det er muligt, Bogen indtil videre slet ikke udkommer herhjemme.²⁵

Med til forståelsen af Nexøs klager over Aschehoug hører det, at han fra Tyskland var blevet vant til langt større forhold – og oplagstal med dertilhørende royalties – end dem, et mellemstort forlag herhjemme kunne tilbyde ham. Men *De sorte Fugle* udkom alligevel på dansk måneden efter Nexøs klagesang.²⁶

Samlingens otte fortællinger havde alle været offentliggjort tidligere i aviser og tidsskrifter, men deres første udgivelsesår lå generelt tæt på bogudgivelsen i 1930, hvilket afspejler, at Nexø var inde i en produktiv periode, hvor han ikke – som med de sidste fire samlinger – havde måttet grave dybt i skufferne for at udfylde et ’nyt’ bind. Et par af fortællingerne tog afsæt i barndoms- og ungdomserindringer, men de fleste havde motiv fra Verdenskrigens, revolutionens, kontrarevolutionens og efterkrigstidens moderne Tyskland, Weimarerrepublikken: Allegorien ”Frihedens Fe” (ikke at forveksle med tjenestepigefortællingen af samme navn i samlingen *Af Dybets Lovssang* fra 1908), den halvt essayistiske skildring af en nytårsaften i München under krigen, ”Dødedans”, den symboliske ”Brodermorderen”, ”Den tragiske Jonglør” og endelig titelfortællingen ”De sorte Fugle”. ”Frihedens Fe”, ”Dødedans” og ”De sorte Fugle” tematiserer hver på deres vis fænomenet *krigsenken*.

Som symbol på krig står enkemotivet i nøje forbindelse med Nexøs generelle syn på kønnene: Mandens væsen er erobring, kvindens opretholdelse. Men når den maskuline erobreringsdrift antager krigens voldsform, efterlades kvinderne uden rod og retning.

I titelnovellen ”De sorte Fugle” behandler han temaet fra den anden side. En gammel Schwarzwald-bonde har mistet begge sine sønner på vestfronten og er senere blevet enkemand. Ombord på en rutebåd på Bodensøen møder han en ung kvinde, en af de mange overskydende.

”[...] Vi er tre Millioner i min Alder, der ikke har anden Udvej end at søge os en Kæreste i Ingenmandsland [...]. Man kalder os de fødte Enker, ved du ikke engang det?”²⁷

Kvindens desperate higen efter en mand giver næring til bondens drømme. Men kun som en ensom gammel mands sidste sødmefyldte fantasi inden åndsformørkelsen og døden. Han har ikke mere nogen eller noget at erobre, og det var ikke ham, men en af hans faldne sønner, der skulle have haft den unge kvinde.

Hos Nexø møder vi jævnligt hin enkelte klarsynede, hvis klarsyn også er vanvid. Skomager Blank i ”Murene” og anarkisten Sophus Rasmussen i ”Vaadesang” har begge dette klarsyn, men bliver begge mordere. I skyttegravsfortællingen ”Brodermorderen” er det omvendt landstormmand Holz, som ude ved fronten *ikke* vil myrde og bliver sindssyg, da han tvinges til at gøre det alligevel. Både ”Murene”, ”Vaadesang” og ”Brodermorderen” er skrevet ud fra en synsvinkel, som en senere tid har kaldt anti-psykiatrisk. Nexø stiller, som David Cooper og an-

dre i 1960'erne, spørgsmålstegn ved galskab og normalitet, sygt og sundt: Det borgerlige samfund er sygdomsskabende; at reagere voldsomt på et voldsomt pres er normalt; at blive sindssyg i sindssyge omgivelser er naturligt.

Nobelprisaktionen

Tanken om, at Nexø burde få Nobelprisen i litteratur, blev første gang fremsat af franskmænden Jean Jaurès. Han var fremtrædende socialistleder, medlem af nationalforsamlingen, historiker, medgrundlægger og redaktør af dagbladet *L'Humanité*. Han fremsatte idéen i *L'Humanité* den 14. april 1912, selve den dag *Pelle Erobreren* begyndte at gå som foljeton i bladet.

Siden blev tanken jævnligt luftet fra forskellig side og i forskellige lande, blandt andet i Nobelprisens hjemland Sverige. Nexøs mest vedholdende talsmand var her den svensk-danske journalist Oscar Hedberg.²⁸

I 1930 tog højskoleforstander Hugo Iltis fra Brünn i Tjekkioslovakiet (nu Brno i Tjekkiet) initiativ til en underskriftindsamling, der skulle skaffe Nexø Nobelprisen.²⁹ Erwin Ackerknecht, stadsbibliotekar i Stettin i Preussen (nu Szczecin i Polen) blev den drivende kraft i aktionen. Flere end 200 underskrifter blev indsamlet fra ledere af tyske folkebiblioteker og højskoler foruden ministerielle embedsmænd med flere. Det var en bemærkelsesværdig cadeau til Nexø, og aktionen må ses som et markant udtryk for, at brede kredse inden for tysk folkeopdragelse af forskellige demokratisk-politiske observanser og forskellige kirkesamfund fandt det naturligt nu at samles om Nexø som et udtryk for modstand over for den omsiggribende reaktion og

nazisme. Og deres indstilling af Nexø til Nobelprisen vakte da også vrede og fremkaldte beskyldninger om 'marxistiske manøvrer' i den tysknationalistiske presse.³⁰

Nexø selv tog både Nobelprisindstillingen og angrebene fra det tyske højre med stor sindsro. Til Ackerknecht skrev han, at aktionen varmede hans hjerte, men at den også morede ham.³¹ Morskaben skyldtes, at Nexø anså det svenske akademi for at være overordentligt reaktionært.

Nobelprisaktionen såvel som højrekræfternes reaktion på den var imidlertid et stærkt forvarsel om den symbolske rolle, Nexø i stadigt stigende grad skulle komme til at spille senere i 1930'erne som indbegrebet af antifascisme: en rød fane for vennerne og en rød klud for fjenderne. Det var fremtrædende tyske humanistiske åndsarbejdere, ikke mindst dem fra *Neue Richtung* – og ikke specielt hans politiske meningsfæller – der først udså ham til rollen.

Om sagen selv havde man i Danmark ingen særlig mening. Forlagsboghandler Martin Creutz fra Nexøs danske forlag Aschehoug søgte at få det danske socialdemokrati med i aktionen, hvilket var så meget mere naturligt, som Nexø dengang var fast kronikør ved *Social-Demokraten*. Men partiet var ikke interesseret.³²

Svenska Akademien lod sig imidlertid ikke sådan løbe over ende af folkestemninger, og Ackerknechts mange underskrifter gjorde ikke indtryk i Stockholm. Akademiets sekretær meddelte ham kort, at en indstilling ikke kunne fremsendes af hvem som helst. Kun et akademimedlem ville være berettiget hertil. Ackerknecht henvendte sig da til den tyske

forfatter og psykiater Alfred Döblin, forfatteren til blandt andet den store modernistiske samtidsroman *Berlin Alexanderplatz*, der som medlem af Preussische Akademie der Künste's sektion for digtekunst nu foretog den formelle indstilling. Herefter kunne Svenska Akademien begynde at behandle sagen. Den følgende skildring støtter sig på Per-Olof Mattssons *Martin Andersen Nexø. Den nordiska arbetarlitteraturens pionjär*.³³

Olle Holmbergs udtalelse

For at kunne tage stilling til Nexøs kandidatur skulle Svenska Akademien bruge en sagkyndig analyse af forfatterskabet. Akademiet uddelegerede opgaven til den unge litteraturvidenskabsmand og kritiker docent Axel Olof ("Olle") Holmberg. Han havde tidligere skrevet en kritisk anmeldelse af den svenske oversættelse af *Pelle Erobreren*, hvori han som så mange kritikere før og siden opstillede et modsætningsforhold mellem forfatteren og socialisten Nexø.³⁴ Denne opfattelse blev yderligere skærpet i hans anmeldelse af *Ditte Menneskebarn*.³⁵ Nu udarbejdede han en 21 sider lang karakteristik af Nexø og hans forfatterskab.³⁶

Holmbergs udtalelse var sammen med den i Askov bosiddende kritiker Jørgen Bukdahls 35 sider lange artikel "Det sociale Gennembrud. Martin Andersen Nexø"³⁷ fra samme år 1931 den grundigste og mest indgående analyse af forfatterskabet, som dengang forelå. Det vil sige, Holmbergs udtalelse var fortrolig og 'forelå' derfor kun som læsning for 'De Ader-ton', de atten medlemmer af Svenska Akademien; den er aldrig blevet trykt.

Holmbergs redegørelse for Nexøs biografi støtter sig dels på forfatterens selvbiografiske skitser i *Barn-*

dommens Kyst og andre steder, dels på K.K. Nicolaisens lille bog fra 1919. Denne havde ligeledes støttet sig på Nexøs egne udtalelser, og Holmberg kommer herved til at godtage Nexøs fremstilling af sig selv som en autodidakt proletardigter. Til gengæld fremhæver han, at man "ikke får överdriva det självbiografiska inslaget i Nexøs författarskap",³⁸ særligt i *Pelle Erobreren*. Og han sætter et forsigtigt spørgsmålstegn ved den gængse opfattelse af Nexø som realistisk forfatter:

Den berömda bilden av "Lassefar" [...] återger heller icke på minsta sätt dragen av Nexøs egen far. I stort sett kan för övrigt om Nexøs skildringskonst sägas at ehuru [om end] han är och vill vara verklighetsskildrara, är han det icke så troget att han skulle dra sig för att ändra sina modellens drag och öden [skæbner], kombinera, retuschera, lägga till och dra ifrån. Denna sak torde vara av en viss vikt att ha i minnet, då det finns mycket i hans författarskap som måste bedömas annorlunda om det uppfattas som exakt verklighetsskildring än om det uppfattas som åtminstone i någon mån ett alster [et produkt, en frembringelse] av fantasien.³⁹

Ungdomsforfatterskabet skildres nuanceret, og *Soldage* med sit

humör, all den nyfikenhet, all den livlighet, den hjärtlighet, den entusiasm och också något av den ofördragsamhet [uforsonlighed] som man nu kan forbinda med namnet Martin Andersen Nexø⁴⁰

betegnes som overgangen til det modne forfatterskab. Både *Pelle Erobreren* og *Ditte Menneskebarn* karakteriseres som "tendensromaner", hvorved forstås,

at de er politisk handling snarere end æstetiske frembringelser.

Att de äro tendensromaner innebär att Nexø med dem har velat göra sin klass den tjänst han icke har fått göra vid giljotin eller maskingevär eller på något annat praktiskt sätt. De beteckna hans värnplikt i klasskampen.⁴¹

Nexø kaldes den mest målbevidste repræsentant for en ny europæisk digtertype, proletardigteren. Holmberg sammenfatter sin karakteristik i ordet *naiv* i dette begrebs schillerske betydning. I sin æstetiske afhandling *Über naive und sentimentalische Dichtung* fra 1795 skelnede Friedrich Schiller mellem 'kindischer' og 'kindlicher', barnagtig og barnlig naivitet. Det er i den sidste, positive betydning, at Holmberg kalder Nexø naiv, og han placerer ham dermed i en ærefuld 'naiv' tradition tilbage til antikken og Homer.

Naiviteten ger Nexøs verk dess värme, dess liv, dess humor, realism och fantasi, dess lysande och goda, men ibland också hatfulla ögon; den ger det också dess brist på allt som kan kallas system och logik i en social åskådning [anskelse, holdning] [...].⁴²

Efter megen ros af også det novellistiske forfatterskab konkluderer Holmberg: "Fulländat är hans verk icke, men man skulle anse det som en brist i samtidens litteratur om det icke funnes till."⁴³

Nobelkomitéens konklusion

Hermed lå bolden igen hos Nobelkomitéen, som lod Per Hallström udfærdige en – ligeledes fortrolig

– indstilling. Den nyromantiske og konservative digter Hallström, akademimedlem siden 1908, var netop blevet valgt til den magtfulde post som akademiets sekretær. Dette år var der 31 nominerede. Følgende blev af Hallström ført til protokols om Nexø:

No. 18. Martin Andersen Nexø. Sakkunnigutlåtnet avvisar ej möjligheten att följa förslaget, men stannar vid omdömet, att det ej är några fulländade diktverk, det här är fråga om, ehuru [selv om] de bli märkliga [bemærkelsesværdige] nog genom sin egenskap att vara banbrytande på ett stort område, med en tendens som ligger bakom samtidens mäktigaste rörelse. Diktarens tvenne förnämsta romaner, *Pelle Erobreren* och *Denne Menneskebarn*, berömmas högt för sin frodighet och friskhet i livsskildringen och för sin livliga berättarglädje.

Dette indledende afsnit fulgte klart Olle Holmbergs responsum og skulle i sig selv kunne give Nobelkomitéens øvrige medlemmer grundlag for en mening, positiv eller negativ. Men Hallström gik videre:

Dessa egenskaper kunna icke förnekas, men det kan vara skäl [grund til] att påminna om ett par drag [træk] som tyckas ha undgått den litterära kritiken i allmänhet: de diktade personerna tala icke fullt naturligt, så snart de råka utanför det rent vardagliga, och icke ens alltid innanför dettas område. I den på oförskräckt sann och gärna brutal verklighet inriktade skildringen händer det, att ett romantiskt behov tar ut sin rätt, när människorna yppa sitt inre i ord, och likaså, när de göra det i tankar. Det pathos som strömmar under

dessa tendensverk röjer sig ofta i en våltalighet och en själfullhet som icke svarar mot den kärva [rå, skarpe] teckningen av figurerna och deras handlingar. Till och med själva språktonen kan här vara oriktigt stämd.

Dette var en æstetisk kritik, som ikke tog afsæt i Holmbergs eller nogen andens analyse, men var Hallströms private opfattelse. Det samme gælder det følgende afsnit:

Vidare träffar man på dunkel i själva berättelsen, därför att episoderna slungas in på en oförberett och abrupt; diktaren har den moderna oarten [uvane] att vilja verka med överraskningar och illusorisk livfullhet, med försummelse av motive-ring och överblick. Detta, liksom romanernas tröttande längd och omständlighet i detaljerna, sänker icke oväsentligt uppskattningen [værd-sæt-telsen] av Andersen Nexøs diktning.

Det vides, at Svenska Akademien i begyndelsen af 1930'erne stillede sig uforstående og afvisende over for modernistiske tendenser i litteraturen.⁴⁴ Med de to ord: ”moderna oarten” (moderne uvane) søgte Hallström her over for de øvrige akademi-medlemmer at miskreditere Nexø – som ellers ansås for at være en gammeldags epiker, der skrev i traditionen fra de store europæiske romanforfattere tilbage til Cervantes, og som selv jævnlige harcelerede over modernistiske tendenser i litteraturen. Det må vist være den eneste gang, Nexø er

blevet set i selskab med James Joyce, Robert Musil og Franz Kafka.

Konklusionen blev:

Kommitterade anse den dock tillräckligt betydande för att finna förslaget värt eftertanke, men kunna för närvarande blott föreslå en avvaktande hållning.⁴⁵

Med andre ord: Nexøs kandidatur blev lagt i syltekrukken. Nobelprisen i litteratur 1931 tildeltes posthumt den svenske bondedigter Erik Axel Karlfeldt, der i hvert fald ikke kunne beskyldes for modernistiske tendenser.

Nitten år senere, i 1950, blev Nexø igen indstillet til Nobelprisen, denne gang af Cai M. Woel, formand for Dansk Forfatterforening. Forslaget svækkedes imidlertid af, at Woel samtidig indstillede Karen Blixen og Johannes Jørgensen.

Både Olle Holmberg og Per Hallström levede endnu, og der blev ikke skrevet noget nyt responsum om Nexø. Det er derfor et åbent spørgsmål, om udfaldet ellers ville have været anderledes, men i betragtning af akademiets politiske indstilling og Nexøs position under den kolde krig er dette mere end tvivlsomt. Akademiets sekretær førte lakonisk til protokols: ”Förslaget har tidigare avböjts [blevet afvist], och inga nya faktorer för bedömningen har tillkommit.”⁴⁶

VANDERSEN NEXØ

4.50
1.50
3.00

T O VERDENER

FREM - FORLAG 1934